

الحمد لله
البرحمين الرحمن

٣٨٤.

دانشگاه الزهراء

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد در رشته روانشناسی تربیتی

موضوع:

بررسی مقایسه ای ارتباط بین منبع کنترل و رفتار بزهکارانه
در جامعه دختران نوجوان عادی و بزهکار کانون اصلاح و تربیت شهر تهران

۱۳۸۱ / ۵ / ۲۵

استاد راهنما

جناب آقای دکتر کیانوش هاشمیان

استاد مشاور

سرکار خانم دکتر مه سیما پورشهریاری

رئیس هیات مدیران علمی ایران
توسعه مدیریت

پژوهش و نگارش

فاطمه دهقانی

اسفند ۱۳۸۰

۴۱۵۴۰

تقدیم به:

پدر و مادر عزیزم

که هستی ام

در سایه وجود گراتیهایشان

جاریست

تقدیر و تشکر:

- از جناب آقای دکتر کیانوش هاشمیان استاد راهنمای گرامی و بزرگوارم که همواره در تمام مراحل انجام پایان نامه با اخلاق نیکو و سعه صدر و با راهنماییهای ارزنده شان، یاریم نموده اند صمیمانه تشکر و قدردانی می نمایم.

- از سرکارخانم دکتر مه سیما پور شهریاری، استاد مشاور عزیزم که با درایت و بینش خاص و رهنمودهای مفیدشان مرا یاری نموده اند، صمیمانه تشکر و قدردانی می نمایم.

- از جناب آقای دکتر حمیدی که داوری این پایان نامه را بر عهده گرفتند صمیمانه تشکر و قدردانی می نمایم.

- از مدیریت محترم مرکز تحقیقات آموزش و پرورش و نیز مرکز تحقیق و پژوهش سازمان زندانهای کل کشور که در اجرای پایان نامه همکاری نموده اند، تشکر می نمایم.

فهرست مطالب

عنوان..... صفحه

فصل اول: بیان مسأله

بیان مسئله	۱
اهمیت موضوع	۸
اهمیت پژوهش	۱۱
فرضیه های تحقیق	۱۲
تعاریف نظری و عملیاتی متغیرهای تحقیق	۱۲

فصل دوم: پیشینه پژوهش

الف) مبانی نظری پژوهش	۱۵
۱- بزهکاری	۱۵
مقدمه	۱۵
بزهکاری و تعاریف آن	۱۹
بزهکاری نوجوانان	۲۱
نوجوان بزهکار کیست؟	۲۳
چه نوع اعمالی بزهکاری محسوب می شوند؟	۲۵
انواع بزهکاری	۲۶
علل و عوامل بزهکاری نوجوانان	۳۱
عوامل طبیعی و جغرافیایی بزهکاری	۳۲
عوامل اجتماعی بزهکاری	۳۲
عوامل اقتصادی بزهکاری	۳۴
مهاجرت	۳۵
عوامل خانوادگی	۳۵
عوامل روانی در بزهکاری	۳۶
بزهکاری دختران	۳۹
ب) پژوهشهای انجام شده در ایران و خارج از ایران	۴۱
۱- بزهکاری	۴۱
منبع کنترل	۴۳
تاریخچه مفهوم منبع کنترل	۴۴

۴۶.....	مفهوم منبع کنترل و نظریه یادگیری اجتماعی.....
۵۰.....	مفهوم کنترل.....
۵۱.....	مفهوم اسناد مسئولیت.....
۵۲.....	تغییر پذیری ابعاد منبع کنترل.....
۵۳.....	شکل گیری منبع کنترل.....
۵۵.....	تفاوت های جنسی در منبع کنترل.....
۵۷.....	رابطه منبع کنترل و دیگر متغیرهای شخصیتی.....
۵۹.....	مروری بر مطالعات انجام شده در خصوص منبع کنترل.....

فصل سوم: روش تحقیق

۶۶.....	طرح تحقیق.....
۶۶.....	جامعه آماری.....
۶۷.....	نمونه و روش نمونه گیری.....
۶۷.....	ابزار اندازه گیری.....
۶۸.....	اعتبار و روایی.....
۶۹.....	نحوه جمع آوری اطلاعات.....
۷۰.....	روش های تحلیل آماری داده ها.....

فصل چهارم: یافته های تحقیق

۷۱.....	مقدمه.....
۷۲.....	یافته های حاصل از اجرای پرسشنامه ها با توجه به فرضیات تحقیق.....

فصل پنجم: بحث و نتیجه گیری

۸۳.....	تفسیر نتایج مربوط به فرضیات پژوهش.....
۹۴.....	رهنمودهای تحقیق.....
۹۵.....	محدودیت های تحقیق.....
۹۶.....	پیشنهادات.....
۹۷.....	منابع و ماخذ.....
۱۰۰.....	چکیده انگلیسی.....
۱۰۱.....	پیوست ها.....

چکیده

این پژوهش به بررسی مقایسه ای ارتباط بین منبع کنترل و رفتار بزهکارانه در جامعه دختران نوجوان عادی و بزهکار کانون اصلاح و تربیت شهر تهران پرداخته است.

نمونه تحقیق حاضر ۹۰ نفر می باشد که ۴۵ نفر از بین دختران نوجوان بزهکار کانون اصلاح و تربیت تهران بصورت نمونه قابل دسترس و ۴۵ نفر از بین دختران نوجوانان دانش آموز مناطق بیست گانه آموزش و پرورش تهران بصورت تصادفی و به شیوه نمونه گیری تصادفی خوشه ای انتخاب گردیده اند. ابزار مورد استفاده در تحقیق جهت جمع آوری اطلاعات مقیاس کنترل درونی- بیرونی راتر می باشد. به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات حاصل از پژوهش از شاخص های توصیفی مثل فراوانی، میانگین، انحراف استاندارد و ضریب همبستگی پیرسون و شاخص های استنباطی آزمون t و مجذور خی استفاده شده است.

نتایج حاصل نشان می دهد بین منبع کنترل دختران نوجوان عادی و بزهکار تفاوت معناداری وجود دارد عبارتی منبع کنترل دختران نوجوان بزهکار بیرونی تر از منبع کنترل دختران عادی است. همچنین بین سطح سواد والدین و منبع کنترل فرزندان و سطح سواد نوجوانان با منبع کنترل رابطه معناداری مشاهده شد. اما یافته های تحقیق ارتباط معناداری بین فقدان یکی از والدین و نیز ترتب تولد و منبع کنترل نشان ندادند.

فصل اول

بیان مسأله

بیان مسأله:

دوران بلوغ یکی از مراحل بسیار حساس و مسأله آفرین در روند رشد و تحول افراد انسانی است. تغییرات جسمانی و روانی که در این دوران اتفاق می افتد، نوجوان در حال گذر از کودکی به دوره بزرگسالی را در یک موقعیت بحرانی قرار می دهد. دوره بی خیالی، دنباله روی و اطاعت بی چون و چرا به پایان می رسد، آنگاه خود بعنوان یک وجود متمایز با احساس فردیت و تلاش برای ابراز وجود و استقلال از یک طرف و تجربه و دانش محدود برای مقابله با مسائل از طرف دیگر، نوجوان را به جدال با تعارضی که بطور درونی او را تحریک می کند، فرا می خواند. اگر عوامل موثر بر شخصیت شکل یافته کودک مانند والدین، محیط، اجتماع و عوامل درونی به گونه ای سازمان یافته باشند که در هویت یابی و همانند سازی نوجوان او را یاری دهند، مسائل حاد بروز نخواهد کرد. اما اگر این عوامل بحران را تشدید کنند نوجوان آسیب پذیر و مستعد، به سوی نابهنجاری و یا بزهکاری رانده خواهد شد.

از دیدگاه اریکسون^۱ (۱۹۶۳) مسأله مهم نوجوان حل بحران شخصی است، مفهوم خود یعنی تصویری که از خودمان داریم و تصویری که دیگران از ما دارند تشکیل دهند اساس شخصیت بزرگسالی است. اگر این بنیاد قوی و محکم باشد هویت شخصی استوار و منسجم و یکپارچه ای از آن منتج می شود، چنانچه این بنیاد قوی و محکم فراهم نشود، هویتی شکل می گیرد که اریکسون آن را هویت گنگ و مبهم^۲ یا آشفته می نامد. شخصیت های گنگ و آشفته همچون بیگانه هایی اند در سرزمین مادری خود، بدون ریشه، بدون تاریخ، گیبج در میان گذشته و

^۱ - Erik. Erikson

^۲ - Ambiguous identity

آینده یا بعبارت بهتر یک انسان از خود بیگانه. (اریکسون، ۱۹۶۳ به نقل از احدی- محسنی ۱۳۷۴: ۱۱۰).

در تغییر و تحولات سریع دوره نوجوانی، نوجوانان برای ابراز و بیان هویت خویش الگوهای رفتاری گوناگونی را پیش می گیرند که پاره ای از آنها با نرمهای پذیرفته شده اجتماعی مغایر و در تضاد است. رفتاری چون استعمال مواد مخدر، ارتکاب انواع جرایم و یا بزهکاری از این قبیل می باشد.

از دیدگاه دووان^۱ و آدلسون^۲ (۱۹۶۶) بعضی از نوجوانان یک دوره طولانی سر در گمی هویت را می گذرانند. اینان نوجوانانی هستند که نمی توانند خود را بیابند نوجوانانی که خود را رها از پیوند نگه می دارند و در حالت تجرد و دوران پیش از شکل گیری هویت باقی می مانند بنابراین می توان گفت که نوجوانان در صورتی که در دوره بحرانی و به هنگام کسب هویت بتوانند خود را با هنجارهای اجتماعشان هماهنگ کنند، رفتارهایی بهنجار از خود بروز می دهند در غیر اینصورت دچار انحراف شده یا رفتارهای نابهنجار اجتماعی همچون بزهکاری را نشان می دهند.

بی شک شکل گیری بزهکاری نوجوانان می تواند تابع عوامل گوناگونی باشد. عوامل بیرونی همچون خانواده، محیط اجتماعی، گروههای همسال، مدرسه، محیط کار و عوامل درونی چون ضعفها و ناتوانی های شخصی، خصوصیات ژنتیکی، صفات شخصی، عوامل روانی همچون ناکامیها، واپس زنی ها و محدودیتها همه و همه می توانند موجب رفتارهای بزهکارانه در

^۱ - Douran.E

^۲ - Adelson.j

نوجوانان گردند. در دایره تحقیقات روانشناسان درمانگر، نظریه های متعددی عنوان شده است. بعضی معتقدند که بزهکاری نوجوانان نیز مثل هر نوع رفتار مخالف قدرت نتیجه ناکامی ها و تعارض های شدیدی است که کودک در حال رشد به شدت از آنها رنج می برد. رشید پور (۱۳۴۵). آندری^۱ (۱۹۶۰) در مطالعات خود به این نتیجه رسید که بزهکاری نوجوانان را در میان پسران از جهتی می توان میدان نبردی پنداشت که در آن افراد یک جنس به جنگ و نزاع برمی خیزند بعضی از روانشناسان جدایی از مادر را در ایجاد بزهکاری دخیل می دانند. از جمله بالبی^۲ (۱۹۵۱) معتقد است که جدایی از مادر طی پنج سال اول زندگی یکی از علل اساسی بزهکاری یا لااقل بزهکاری از نوع اجتماعی محسوب می شود.

نظریه های رشد و تحول دوره نوجوانی بشمارند و گاهی متضاد، برخی نیز گنج کننده اند. غالباً آنچه که بعنوان رفتار عادی^۳ در نظر گرفته می شود بر اساس یافته های بالینی و اجتماعی است اولین نظریه پردازان روان پویانی، نوجوانی را حالتی گذرا از اختلال^۴ و ناسازگاری^۵ توصیف کرده اند.

جی استانلی هال^۶ (۱۹۶۰) بنیان گذار نظریه فشار و طوفان^۷ جزر و مدهای^۸ دوره نوجوانی را نسبت به مراحل دیگر زندگی رشدی، منحصر به فرد و کاملاً متفاوت در نظر گرفته است. با

^۱ - Andry

^۲ - Bowlby

^۳ - Normal

^۴ - Disturbed

^۵ - Maladjusted

^۶ - G. Stanley Hall

^۷ - Stress and storm

^۸ - Ups and downs

تلقی حالت اختلال بعنوان عادی و حالت تعادل در نوجوانی بعنوان غیر عادی آنافرود^۱ (۱۹۶۹) رفتار نوجوانان را در برخی مواقع چنان افراطی دید که شبیه روان پریشی^۲ توصیف کرد. امروزه رفتار نوجوانان عموماً بعنوان شورش^۳ و شکاف بین دو نسل^۴ شناخته شده است. برخی نظریه پردازان دیدگاه فشار و طوفان و شورش را رد کرده اند. تعدادی از مطالعات اخیر نشان می دهند که تصورات قالبی درباره شورش بودن، از خود بیگانگی و نافرمانی نوجوانان افراطی است.

آفرو آفرو^۵ همچنین برخی پژوهشگران دیگر دریافته اند که ارزشها و آرمانهایی که در بین نسلهها تداوم داشته، همچنان استمرار دارد. آنها فاصله نسلهها و فرهنگ متفاوت جوانان را مردود شناخته اند. در پژوهش فیتز^۶ و هامر^۷ (۱۹۶۹) مشخص شد، توصیفات که بزهکاران درباره مفهوم خود ابراز داشته اند، حاکی از آن است که ایشان خویشتن را افرادی نامطلوب می پندارند و گرایش و تمایلی برای دوست داشتن و ارزش گذاری و احترام به خویشتن ندارند و تصویری که از خود دارند عموماً آشفته و درهم، پرکشاکش، نامطمئن و متغیر است.

در بعضی از پژوهشها ویژگیهای شخصیتی نوجوانان بزهکار با همین ویژگیها در نوجوانان غیر بزهکار (گروه مقایسه) مطالعه شده اند. بر اساس گزارشهای داده شده آن ویژگیهای شخصیتی که احتمالاً در نوجوانان بزهکار آشکارتر است، عبارتند از: توانایی ابراز وجود در

^۱ - Anna fread

^۲ - Psycnosis

^۳ - Rebellion

^۴ - Generation gap

^۵ - Offer & offer

^۶ - Fitts

^۷ - Hammer

اجتماع، جسارت و بی‌اعتنایی، داشتن احساس تنفر، احساس دشمنی و خصومت، ظن و شکاکیت، ویرانگری، وفور رفتارهای هیجانی و فقدان توانایی در خودبازداری. (فارینگتون^۱، بیرون^۲ و لوبلاتک^۳، ۱۹۸۲: ۹۷).

بررسی این مسأله که بزهکاری با کدام خصوصیات شخصیتی همراهی بیشتری دارد از موضوعات مورد توجه روانشناسان و علمای تعلیم و تربیت است. در دهه های اخیر در بسیاری از پژوهشها نشان داده شده است که عزت نفس^۴ و منبع کنترل^۵ تاثیر زیادی بر انگیزش، پیشرفت تحصیلی، افسردگی، استرس، روشهای انطباق با محیط، رفتارهای ناسازگارانه و بزهکاری دارند بنابراین شناخت چگونگی ارتباط صفات شخصیتی با بزهکاری کمک زیادی برای حل این معضل اجتماعی می باشد.

در ایران اکثر پژوهشها تاثیر منبع کنترل را بر پیشرفت تحصیلی یا انگیزش بررسی نموده اند. برای مثال آرشبو (۱۳۶۶) خیر (۱۳۷۰)، بیابانگرد (۱۳۷۰)، ترخان (۱۳۷۲)، شیخی فینی (۱۳۷۲)، هاشمی نصرآباد (۱۳۷۳)، مهدویان (۱۳۷۴). ولی ارتباط منبع کنترل و عزت نفس با بزهکاری تنها در یک مورد توسط خزامی (۱۳۷۵) انجام گرفته است^۱.

نتایج حاصل از این تحقیق که روی نوجوانان پسر بزهکار و غیر بزهکار انجام گرفته نشان داد که نوجوانان بزهکار و عادی در دو متغیر عزت نفس و منبع کنترل تفاوت معناداری

1 - Farrington

2 - Biron

3 - Leblanc

4 - Self-esteem

5 - Focus of Control

۶- پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس

دارند همچنین نتایج نشان داد که عزت نفس و منبع کنترل عوامل موثر در پیش بینی بزهکاری

هستند البته تاثیر عزت نفس در این معادله پیش بین بیشتر بوده است. (همان منبع: ۱۱۹)

منظور از منبع کنترل یا مکان علیت، اسناد علل وقایع و رفتار شخصی به دلایل بیرونی یا

درونی است. فردی که دارای منبع کنترل درونی است خود را مسئول رفتار خود می داند. در

حالی که فردی با منبع کنترل بیرونی دیگران یا بخت یا شرایط خارج از کنترل خود را مسئول رفتار

خود می داند. شخص درونی در صورت شکست خود را سرزنش می کند و در صورت پیروزی

پاداش را شایسته خود می داند. شخص بیرونی خود را برای خطای خود سرزنش نکرده و نمی

اندیشد که موقعیتهای او ناشی از کوششهای خود اوست (بال^۱، ۱۹۷۷: ۴۸)

راتر^۲ (۱۹۶۶) اعتقاد داشت که بزهکاران باید بطور معناداری نمره بیشتری در منبع کنترل

بیرونی بگیرند به این معنا که می پندارند نیروهایی که به زندگی آنها شکل می دهد و یا جلوی

پیشرفت مشروع آنان را می گیرد، عمدتاً از کنترل آنها خارج است.

بک^۳ و اولن دیک^۴ (۱۹۷۳) ودک^۵ و فن هاگن^۶ (۱۹۷۵) در تحقیقات خود که با استفاده از

مقیاس منبع کنترل نویکی^۷ و استریکلند^۸ (۱۹۷۳) انجام شد و نیز تحقیقاتی که با مقیاس راتر انجام

شده، گزارش دادند که بزهکاران به طرز معناداری بیرونی تر از گروه نمونه همتای غیر بزهکار

^۱ - Ball

^۲ - Rotter

^۳ - Beck

^۴ - Ollendick

^۵ - Duke

^۶ - Fenhogen

^۷ - Nowicky

^۸ - Strickland

هستند. پاروت^۱ و استراگمن^۲ (۱۹۸۴) همانند کامچی^۳ و سویر^۴ دریافتند که بزهکاران در موقعیتهای تحصیلی برای نتایج منفی، اسنادهای بیرونی تری قایل می‌شوند.

فلدمن^۵ و روزن^۶ (۱۹۷۸) در پژوهش خود دریافتند که بزهکارانی که رفتارهای خشن تری دارند بیرونی تر از سایر بزهکاران می‌باشند، در ضمن یافته‌ها نشان می‌دهد که اسناد افرادی که به تنهایی مرتکب جرایم می‌شوند، درونی تر از کسانی است که دارای شریک جرم هستند.

الیزابت نیر^۷ (۱۹۹۴) به این نتیجه رسید که زندانیان همانطوری که برای تغییرات آتی در زندگی خود عوامل بیرونی را دخیل می‌دانند، شکل‌گیری وضعیت فعلی خودشان را نیز معلول عوامل بیرونی می‌دانند.

نتایج اولیه پژوهش کندال^۸ و همکاران (۱۹۷۸) نشان داد که افراد دارای منبع کنترل درونی بهتر از بیرونی‌ها خود را با محیط سازگار می‌کنند. همچنین افراد نابهنجار بطور معناداری درونی تر از افراد نابهنجار هستند.

در این پژوهش نیز سعی شده است که یک عامل نسبتاً مهم و پایدار شخصیتی یعنی منبع کنترل در ارتباط با بزهکاری نوجوانان مورد بررسی قرار گیرد.

^۱ - Parrot

^۲ - Strongman

^۳ - Kunchy

^۴ - Sawyer

^۵ - Feldman

^۶ - Rosen

^۷ - E. Nair

^۸ - Kendall